

De plaats van de coöperatie in onze economische samenleving

Bron: Officiëel Orgaan 1930 nr. 15,

Door Dr. R. KUPERUS. ¹)²)

DI I

Alvorens over te gaan tot de eigenlijke behandeling van mijn onderwerp: „De plaats van de coöperatie in onze economische samenleving”, eerst een enkel woord ter inleiding van het drietal voordrachten, dat ik mij voorstel voor U te houden.

U hebt zich wellicht de vraag gesteld wat toch de reden mag zijn, dat deze lezingen thans en op deze wijze worden gehouden en waarom de Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland het initiatief heeft genomen deze voordrachten over coöperatie voor jongeren te organiseren.

Het antwoord daarop kan kort zijn: „omdat men het nuttig oordeelt thans ook eens tot U te komen en niet af te wachten of ons Uwerzijds wederom verzoeken, zouden bereiken om omtrent wezen en betekenis van de coöperatie te worden ingelicht”. Wij constateren hier gaarne met vreugde, dat deze verzoeken enkele malen binnenkwamen en dat in het bijzonder de Vereniging van oud-leerlingen der Rijkslandbouwwinterschool de vorige winter bleek prijs te stellen op enkele cursorische voordrachten over coöperatie, maar het wil ons, coöperatoren, toch voorkomen dat de voorlichting, die U op dit gebied wordt gegeven, nog lang niet staat in een juiste verhouding tot het grote belang dat de boer heeft bij de coöperatieven ondernemingsvorm.

Aan de nodige gelegenheid om op het gebied der coöperatie te worden ingeleid ontbreekt het overigens geenszins, zowel de Commissie voor Landbouwcoöperatie uit de Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Friesland als de Friesche Maatschappij van Landbouw heeft verschillende inleiders beschikbaar, die gaarne bereid zijn U te vertellen wat door middel van coöperatie is en nog kan worden bereikt. Intussen hebben deze organisaties rustig af te wachten of op hun bemiddeling bij het geven van voorlichting wordt prijs gesteld. En nu is het U allen uit Uw eigen jongerenorganisaties wel bekend, dat als regel de belangstelling voor dergelijke onderwerpen niet ontbreekt, maar dat zij toch veelal sluimert, zodat er een aanleiding toe nodig is om haar voldoende wakker te maken. Het behoort tot de uitzonderingen dat werkelijk unaniem de behoefte wordt gevoeld nader bekend te worden met een meer algemeen onderwerp als de coöperatie is.

En hetzelfde kan gezegd worden van andere meer algemene verschijnselen, die toch dikwijls de grondslagen van ons economisch leven uitmaken. Als regel trekken bijzondere onderwerpen als b.v. bemesting, voeding e.d., die meer rechtstreeks in betrekking staan tot het boerenbedrijf en op de resultaten daarvan ook een meer rechtstreekse in-

¹) In de afgelopen winter werden door de heer Dr. R. Kuperus, adjunct-directeur der Coöperatieve Zuivelfabriek te Leeuwarden, op verzoek van den Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland een drietal voordrachten, in het bijzonder voor jongere boeren, gehouden. Deze lezingen werden gehouden te Leeuwarden en Drachten en mochten zich in een flinke belangstelling verheugen.

Daar de beschouwingen van de heer Kuperus ook buiten Friesland van belang zijn, nemen wij zijn voordrachten in een zestal artikelen op

² Spelling 'iets' aangepast: zoo=zo; koopen=kopen; den=de enz. **Vet** en *cursief* niet in oorspronkelijke tekst!

vloed kunnen uitoefenen, meer de aandacht. Dit is begrijpelijk en het is verre van mij het verschijnsel te laken, maar het neemt niet weg dat hierin een onderschatting kan schuilen van het belang dat ook een boer heeft bij de kennis van de economische verhoudingen in onze samenleving. Men dient hierbij te bedenken, dat de ondernemingsvorm waarin de boer in het algemeen gesproken produceert en zijn verhouding tot beroepsgenoten, afnemers en leveranciers, allemaal factoren, die door de meerdere of mindere toepassing van coöperatie worden beheerst, eveneens van het grootste belang zijn voor de resultaten van zijn bedrijf. Op de nadere motivering van deze uitspraak kom ik later uitvoerig terug.

In het buitenland heeft men zeer goed ingezien, dat juiste kennis van de economische en sociale betekenis der coöperatie van groot belang is voor de boerenstand. Zo worden b.v. in Finland, waar de landbouw-coöperatie van veel groter omvang is dan hier, in de winter cursussen gegeven, waar speciaal de coöperatieleer wordt onderwezen. Men gaat er daar van uit, dat de coöperatie geen verschijnsel is, waarover men direct een oordeel klaar heeft, maar dat een nauwgezette studie vereist is om haar wezen en karakter en haar rijke verscheidenheid van vormen te leren kennen. Maar tevens om zich goed duidelijk te maken, welke toepassingsmogelijkheden de coöperatie biedt en welke eisen zij stelt aan de coöperatoren.

Wij kunnen ook veel leren van hetgeen Denemarken, het land dat zo na aan het onze verwant is, ons te zien geeft. En wel in het bijzonder omdat de Denen ons op landbouwgebied en op dat der coöperatie in veel opzichten (denk b.v. aan de coöperatieve baconbereiding en export) voor zijn. Ir. Louwes vertelt daarover in een rede, gehouden ter algemene vergadering van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw Comité o.a. het volgende:

„De Denen hebben eigenlijk voor zij tot coöperatie overgingen de geestelijke grondslagen voor de coöperatie gelegd en wel zijn hier beslissend geweest de Volkshogescholen.

Deze Volkshogescholen, gesticht in de tijd toen Denemarken de volledige lusteloosheid ten prooi was na de verloren oorlogen, hebben met onze Hogescholen niets gemeen. Het zijn kostscholen, waar jongens en meisjes tussen 18 en 25 jaar afwisselend onderwijs volgen, de jongens veelal in de winter, de meisjes in de zomer. Het is geen vakonderwijs, dat hier gegeven wordt, maar meer karaktervormend onderwijs.

Deze Volkshogescholen met jaarlijkse cursussen van 8000 leerlingen hebben het hoge peil van ontwikkeling gebracht, dat de Deense boerenstand kenmerkt, want het zijn voornamelijk plattelanders, die deze Volkshogescholen bezoeken. Zij maken de a.s. boeren en niet te vergeten de boerinnen rijp voor de Maatschappij, het onderwijs leidt hen er toe om de grote betekenis van samenwerking op het platteland te begrijpen, grote betekenis niet alleen voor zichzelf, maar ook voor de Deense volksgemeenschap. Deze scholen zijn dan ook wel eens genoemd de broedplaatsen der coöperatie."

Prof. Minderhoud, die onlangs een tweetal voordrachten voor bestuursleden en beheerders van coöperatieve zuivelfabrieken heeft gehouden, acht het van het grootste belang, dat ons land in dit opzicht niet ten achter blijft. „*Wij kennen*", aldus deze Hooggeleerde, „*door het Rijk gesubsidieerde cursussen in paarden- en rundveekennis, welke door veeartsen worden gegeven; wij kennen cursussen in het boekhouden en voor de meisjes in het naaien en koken. Waarom zou men geen cursussen kunnen stichten over de coöperatie in de landbouw, over wat zij tot stand bracht en over wat men zonder haar zou missen? Dergelijke cursussen zou ik gegeven willen zien voor aankomende*

jongens en meisjes. Het zouden onderwijscursussen moeten zijn, waar afzet, verwerking en aankoop van landbouwproducten worden behandeld. Ontwikkelingscursussen op economisch gebied dus".

Met deze gedachte, dat een juist begrip omtrent de grote betekenis van coöperatie onder de jonge a.s. boeren dient te worden verspreid, kunnen wij ons volkomen verenigen en het is het doel van deze voordrachten, Mijne Heren, daartoe een steentje - want meer is het op deze wijze niet - bij te dragen.

Te meer is hiertoe aanleiding, daar het gevaar bestaat, dat onvoldoende kennis van de grondslagen der coöperatie leidt tot geheel verkeerde opvattingen omtrent haar doel en betekenis, wat een gezonde ontwikkeling der coöperatie kan tegenhouden of ondermijnen. Dit gevaar is niet denkbeeldig, omdat er een vrij grote categorie buitenstaanders bestaat, die, wijl zij zich door de coöperatie belangrijke persoonlijke voordelen ziet ontgaan, bewust of onbewust geneigd is onjuiste meningen omtrent haar te verspreiden. Wie zich nimmer de moeite getroost heeft de principes der coöperatie te doordenken, leent dikwijls maar al te gemakkelijk het oor aan dergelijke beschouwingen. Hier komt nog bij, dat de jongeren uit de aard der zaak dikwijls geheel anders tegenover de coöperatie staan dan de ouderen, die zich nog goed de tijd herinneren, dat er geen of weinig coöperatie bestond.

Voor ons allen is thans de coöperatie een feit. Van jongsaf is U opgegroeid met de coöperatieve zuivelfabriek in Uw omgeving, terwijl ook het bestaan van andere coöperatieve verenigingen door U is aanvaard. Uwe houding tegenover een verschijnsel als de coöperatie wordt daardoor onwillekeurig mede beheerst. Immers verscheidene onder U zullen b.v. in de coöperatieve zuivelfabriek meer een bedrijfsvorm zien als elke andere, die tot taak heeft de aangevoerde melk zo economisch mogelijk te verwerken, dan wel in de eerste plaats de *waarborg*, dat de werkelijke zuivelwaarde der melk onder aftrek van de noodzakelijke onkosten ook aan de boeren komt en b.v. niet een deel daarvan aan een willekeurige groep aandeelhouders. U bent voorts sedert Uw jeugd het bestaan der coöperatieve zuivelfabrieken naast de particuliere en het zal U tevens niet onbekend zijn, dat de laatste er steeds naar streven ten naaste bij dezelfde melkprijs uit te betalen als de coöperatieve fabrieken in de omgeving. Mogelijk heeft een enkele Uwer zich dan ook wel eens afgevraagd, wat nu eigenlijk in deze omstandigheden de zin der coöperatie mag zijn en welke motieven de keuze tussen beide ondernemingsvormen moeten beheersen. Bij de oudere boeren, die zich nog steeds de tijd blijven herinneren dat de Friese boerenboter weinig in aanzien was en zij maar hadden af te wachten welke prijzen de boterhandelaars daarvoor wensten te betalen, omdat zij omtrent de marktverhoudingen in *genen dele* op de hoogte waren, bij deze oudere boeren zal een dergelijke gedachtegang niet voorkomen; bij hen blijft terecht steeds de waarborgfunctie, die de coöperatie vervult, alles beheersend.

In onze tweede voordracht, waarin wij ons voorstellen de opkomst en ontwikkeling der landbouwcoöperatie te behandelen, komen wij hierop uitvoerig terug. Thans alleen deze voorlopige opmerkingen ter inleiding, om U duidelijk te maken van hoe groot belang het is, dat juiste opvattingen omtrent de economische en sociale betekenis van coöperatie worden verspreid en dat ons land, vergeleken bij het buitenland, hierbij zeker een belangrijke achterstand heeft in te halen.

Deze eerste maal stel ik mij voor met U na te gaan, welke plaats de coöperatie inneemt in onze economische samenleving. Dit heeft dus zowel betrekking op de betekenis en de

omvang der coöperatie, als op haar verhouding tot andere vormen waarin economische werkzaamheid in onze samenleving optreedt.

Het is al herhaalde malen gezegd, maar het is ongetwijfeld nuttig het steeds weer te herhalen, dat coöperatie letterlijk samenwerking betekent. „Co" betekent „samen" en wanneer men dan ook van coöpereren spreekt, zegt men niets anders dan samen-opereren oftewel samen-handelen of samen-werken. In hoeverre deze letterlijke betekenis van het woord overeenkomt met de geest van de handelingen van vele coöperatoren, daarover zullen wij het later nog wel eens hebben. Maar voorlopig gevoelt U wel, dat de coöperatie aldus opgevat, een uitgestrekt veld van economische werkzaamheid moet dekken.

Immers, naast de economische strijd, die overal valt op te merken, naast - om het eens populair te zeggen - de concurrentie, treft men juist in het economische leven ook veel samenwerking aan. Wij mensen hebben in de strijd om het bestaan elkaar nodig en buiten de natuurlijke economische eenheid, die het gezin is, vergemakkelijken een ontelbaar aantal vormen van samenwerking die bestaansstrijd. Denkt U maar eens aan de handels-compagnons, de firmanten, aan de samenwerking tussen beherende vennoten en geldschietters bij verschillende Vennootschappen en aan de samenwerking van kapitalisten, in het bijzonder bij de Naamloze Vennootschappen. Het grote gebied van samenwerking door en in de staat, een in zekeren zin gedwongen samenwerking, maar daarom niet minder heilzaam, nuttigen onontbeerlijk, laat ik uiteraard geheel buiten beschouwing.

Intussen is het U bekend, dat de vormen van samenwerking, die ik zo juist noemde, niet vallen onder het begrip coöperatie. Coöperatie is n.l. een samenwerking van zeer bijzondere aard. Een samenwerking van beroeps- of bedrijfsgenoten en dan met het doel steun te verlenen aan eigen gezamenlijk voordelen te behalen, die de enkeling niet zou kunnen verkrijgen. Dit is geheel iets anders dan de samenwerking, die wij in de onderneming, hetzij dat deze als firma of als NV. wordt gedreven, aantreffen. Bij deze laatste vormen komt de samenwerking bij de leiding eigenlijk meer in verdeling van arbeid tot uiting en van samenwerking tussen leiding en kapitaal kan eigenlijk alleen in economische zin worden gesproken, daar zij wordt verkregen, of gekocht zo men wil, met een behoorlijke rentevergoeding. Voor zover er hier al sprake is van samenwerking van personen, is deze van dien aard, dat de samenwerking zelve hun beroep uitmaakt, waarin hun gehele economische werkzaamheid opgaat.

Bij de coöperatie daarentegen kan de samenwerking een veel groter gebied beslaan, daar het bij haar betreft een uitbouw, een vervolmaking van eigen persoonlijke economische werkzaamheid. De samenwerking moet hier een steun verlenen aan het individuele bedrijf, zij moet dit krachtiger doen staan in de economische bestaansstrijd.

Hieruit volgt direct dat de coöperatie geen doel is op zichzelf, maar middel tot verhoging van het effect van de economische activiteit der coöperatoren. Aan de coöperatieve vereniging dragen de leden bepaalde economische werkzaamheden op of zij staan eventueel aan haar bepaalde verrichtingen af, die zich beter lenen om gemeenschappelijk te worden gedaan. Maar hiermede is tevens aangegeven, dat de toepassingsmogelijkheden der coöperatie vele zijn, zodra er een gelijkheid van economische belangen bij bepaalde groepen bestaat. De coöperatie dient zich dan ook feitelijk in zeer verschillende en uiteenlopende vormen aan, daar zij zowel wordt toegepast door arbeiders, ambtenaren, de middenstand, als door landbouwers. Men ziet, vogels van diverse pluimage, maar waar-

door tevens het *algemeen* economisch karakter der coöperatie wordt aangeduid. Er blijkt uit, dat de toepassingsmogelijkheid der coöperatie niet gebonden is aan een bepaalde economische groep, dat zij niet beperkt behoeft te blijven tot b.v. minder-kapitaal-krachtigen of tot alleen producenten of consumenten. De grenzen der coöperatie worden veeleer getrokken en bepaald door het doel dat de coöperatoren zich stellen.

Coöperatie zal als regel slechts met succes kunnen worden toegepast, waar beoogd wordt een algemeen gangbaar artikel te verhandelen, hetzij door aan- of verkoop, of om een uniforme dienst te bewijzen. Dit ligt geheel in het karakter van coöperatie opgesloten, daar een coöperatieve vereniging wordt opgericht door een vrij grote categorie van personen, die gelijksoortige behoeften gezamenlijk willen bevredigen. Zodra een zaak aan de persoonlijke smaak of in 't algemeen aan de individuele eisen van leveranciers of afnemers te grote aandacht moet besteden, is zij in 't algemeen minder geschikt om als coöperatie te worden gedreven. De voordelen van coöperatie, die zijn gelegen in het verhandelen van grote kwantiteiten en het presteren van uniforme diensten, komen dan in het gedrang.

Oud-minister Treub heeft het eens schertsend aldus uitgedrukt: „*een coöperatieve antiquiteitenwinkel is nu eenmaal onmogelijk*”. Echter behoeven wij aan deze beperking, die aan de coöperatie is gesteld, niet zoveel aandacht te besteden, daar veel meer dan zich aan een te veel aan coöperatie te buiten gaan, die neiging bestaat aan een juiste ont-plooiing der coöperatie, waar deze op velerlei gebied nog mogelijk is, steun te onthouden.

Stellen wij ons thans de vraag, wat de directe oorzaak van het ontstaan van coöperatie is geweest, dan blijkt dat vrijwel zonder uitzondering de slechte economische omstandigheden van de zo juist genoemde groepen in onze maatschappij tot coöperatie hebben geleid.

Toen men eenmaal de zegenrijke gevolgen der coöperatie had leren kennen, ging men haar ook zonder noodzaak, alleen om de gebleken economische voordelen, toepassen en uitbouwen, maar de eerste coöperaties op velerlei gebied zijn vrijwel steeds geweest wat de Duitsers plegen te noemen : „*kinderen van den nood*”.

Dat men slechts door de nood gedwongen tot coöperatie kwam, ligt wel voor de hand. De aard van de mens is nu eenmaal individualistisch en wat ook van grote invloed was, de geest van onze samenleving was ten tijde dat de coöperaties ontstonden, sterk individualistisch getint. Men stond een dertig, veertig jaar geleden op economisch terrein vrij uitgesproken op het standpunt, dat men het individu bij zijn economisch handelen zoveel mogelijk de vrije hand moest laten en huldigde de theorie, dat aan de prikkel van het eigen belang vrij spel moest worden gelaten, daar dan de grootste economische krachtsinspanning werd verkregen en daarmee het grootste nuttig effect voor de maatschappij in haar geheel.

Deze theorie is in grote trekken ongetwijfeld juist en zolang de mens verantwoordelijk is voor de economische positie van zich zelf en zijn gezin, zal het eigenbelang steeds de machtigste drijfveer blijven bij het economisch handelen, maar deze theorie werd te eenzijdig toegepast en uitgewerkt; er werd over het hoofd gezien, dat de ongebreidelde concurrentie, die er het gevolg van was, ook sterke schaduwzijden had, dat zij leidde tot verkeerde handelspraktijken tot een onderdrukking van de economisch zwakkeren door de economisch sterkeren en dat zij aanleiding gaf tot een verspilling van economische

waarden, door versplintering van economische krachten. Er werd over het hoofd gezien, dat er gebieden waren, waar samenwerking als het ware aangewezen was door de gelijkheid in economische belangen en door de mogelijkheid, aankoop of verkoop gezamenlijk meer economisch te verrichten door uitschakeling van overbodige tussenpersonen of doordat de mogelijkheid bestond, de productie gezamenlijk op een technisch hoger peil te brengen.

Toen voor de arbeiders de economische druk te zwaar werd, begrepen zij, dat niet alleen door politieke actie, maar door economisch samengaan misschien iets meer daadwerkelijks viel te bereiken teneinde dien druk te verlichten. Door gezamenlijke inkoop van hun eerste levensbehoeften, door wat men noemt consumenten-coöperatie, trachtten zij hun economische nood enigszins te lenigen. Er ontstonden coöperatieve winkels, waarvan later ook middenstanders, kleine ambtenaren en zij die met de beweging sympathiseerden, lid werden.

In de landbouw waren het ook de slechte economische omstandigheden, die het ontstaan van coöperatieve verenigingen in de hand werkten. Ik kom hierop in mijn tweede lezing uitvoerig terug, maar reeds thans wil ik erop wijzen, dat het besef van lotgenoten te zijn in een gevaar, de mensen ook hier elkander deed naderen en waar dit besef werd versterkt door het gevoel, beroepsgenoten te zijn, die eigenlijk geen directe belangentegstellingen hadden, ontstond een geest van saamhorigheid, die voor het ontstaan, maar niet minder voor het blijven bestaan der coöperatie zo onontbeerlijk is.

De plaats van de coöperatie in onze economische samenleving

Bron: Officieel Orgaan 1930 Nr. 16

Door Dr. R. KUPERUS.

DI II

Intussen is de groei der coöperatie over de gehele wereld in de laatste dertig jaren enorm geweest en het ligt voor de hand dat zij door verschillende categorieën van personen of beroepsklassen, die ik U in 't voorgaande noemde, met zeer verschillende doeleinden wordt toegepast. Een vereiste is de gemeenschappelijke economische belangen en de wil loyaal met elkaar samen te werken, maar worden deze voorwaarden vervuld, dan kan de coöperatie ook een rijke verscheidenheid van vormen aannemen.

De heden ten dage meest belangrijke vormen van coöperatie zijn de verbruiks- of consumentencoöperatie, die ik zojuist noemde, en de ondernemerscoöperatie, die een grote vlucht heeft genomen in de landbouw en die weer te onderscheiden is in de verwerkingscoöperatie, b.v. zuivelfabrieken, suikerfabrieken e.d., in de afzet- en aankoopcoöperatie. Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat in elk der landen, Engeland, Duitsland en Frankrijk een andere vorm van coöperatieve vereniging de grootste betekenis heeft gekregen.

In **Engeland** zijn het de verbruiksverenigingen, in Duitsland de coöperatieve credietverenigingen en in Frankrijk de verschillende vormen van ondernemerscoöperatie, die het talrijkst tot ontwikkeling zijn gekomen. Met het voorbeeld dat Frankrijk vertoont, komen Denemarken en ons land het meest overeen. De oorzaak van dit verschijnsel hangt ten dele samen met de uiteenlopende economische ontwikkeling dezer landen. Toen in Engeland de coöperatieve verenigingen ontstonden, had zich het grootbedrijf al vrijwel ontwikkeld en vond men daar dus reeds een talrijke klasse van fabrieksarbeiders, onder wie de coöperatie-idee al spoedig ingang vond; het gevolg was een geweldige vlucht der coöp. verbruiksverenigingen.

In **Duitsland** bestond bij de opkomst der coöperatie nog bijna uitsluitend het kleinbedrijf in de industrie. Dit zocht voornamelijk door het opnemen van krediet zich staande te houden en ook in de landbouw bleek een verbetering van het kredietwezen voor kleine bedrijven een voornamelijk taak voor de coöperaties te zijn. De ontwikkeling der ondernemers-productiecoöperatie in **Frankrijk** ten slotte moet worden toegeschreven aan de vroegtijdige en sterke verbreiding van sociale denkbeelden, welke grote verwachtingen koesterden van de aaneensluiting der zwakkeren tot gemeenschappelijke productie, aankoop en afzet.

Omtrent de aan de coöperatie in **Denemarken** ten grondslag liggende ideeën vermelden wij reeds het een en ander. Wanneer wij in dit verband alleen de ons omringende landen noemen, houdt dit geenszins in, dat daarbuiten de coöperatie van minder belang zou zijn. Integendeel! Juist in de z.g. nieuwe landen, die na de oorlog zijn ontstaan, als Tsjecho-Slowakije, Letland, Estland en Polen, heeft men de coöperatie opnieuw aangegrepen om tot een opbouw van de inwendige slechte economische toestand te geraken.

In **Rusland** is dit in nog sterkere mate het geval, maar daar heeft de coöperatie een heel ander, n.l. **een dwingend karakter** gekregen, daar de staat de oprichting van coöpera-

ties decreeteert, **het lidmaatschap gedwongen is** en er dus van de vrijwillige en democratische elementen der coöperatie niets is overgebleven. Buiten ons werelddeel kwam de coöperatie zeer sterk tot ontwikkeling in Canada, Australië en Nieuw-Zeeland.

Wanneer ik hier ook een ogenblik bij het buitenland heb stilgestaan, dan is de reden daarvan, dat in ons land de coöperatieve vormen mede aan het buitenland zijn ontleend. Wat de landbouw betreft, heeft men b.v. bij de oprichting der eerste zuivelfabrieken en ook bij de totstandkoming van aankoop- en afzetcoöperaties sterk naar Denemarken gezien; de eerste kredietcoöperaties, de boerenleenbanken, zijn vrijwel geheel volgens Duits schema opgezet, terwijl de opkomst en ontwikkeling der consumentencoöperatie geïnspireerd is door het Engelse voorbeeld.

Laten wij hier echter direct aan toevoegen, dat, toen hier eenmaal de grondslagen der coöperatie waren gelegd; in het bijzonder in de landbouw een doelbewuste ontwikkeling plaats greep, dit omgekeerd in veel gevallen aan het buitenland ten voorbeeld kan strekken. Met name de kredietcoöperatie heeft hier te lande een zeer harmonische ontwikkeling vertoond, terwijl bij de verwerkingscoöperatie de techniek tot een grote hoogte is opgevoerd.

De ontwikkeling der aan- en verkoopcoöperaties is echter nog onvolledig; en voor wat de coöperatieve verwerking en afzet van vlees betreft, kijkt men heden ten dage wederom naar Denemarken, dat ons daarin verre vooruit is.

De vorm van coöperatie, die het eerst met succes werd toegepast, is de verbruiks- of consumentencoöperatie geweest en deze bekleedt ook thans nog de belangrijkste plaats in de wereldhuishouding. Haar bakermat ligt in Engeland, waar omstreeks het midden der vorige eeuw een aantal arme wevers gezamenlijk een winkeltje openden voor hun dagelijkse huishoudelijke behoeften. Naar dit voorbeeld zijn de Engelse coöperatieve verbruiksverenigingen buitengewoon snel tot ontwikkeling gekomen. Vele daarvan zijn er toe overgegaan een deel hunner waren zelf te produceren en hebben voornamelijk eigen bakkerijen en schoenfabrieken opgericht.

Daarnaast hebben de verbruiksverenigingen zich aaneengesloten tot z.g. Coöperatieve Groothandelsverenigingen, die de goederen, welke de verbruiksverenigingen aan de leden leveren, in het groot inkopen of deze in eigen bedrijven vervaardigen. Zij hebben voorts in de tropische streken eigen plantages voor de koloniale producten van dagelijks gebruik, die met eigen schepen naar het moederland worden vervoerd.

Interessant voor het economisch begrip van coöperatie is, dat de Coöp. groothandelsverenigingen b.v. in **Ierland** eigen zuivelfabrieken hebben, waar de boter voor de aangesloten verbruiksverenigingen wordt geproduceerd en deze bedrijven dus als concurrenten optreden voor de coöperatieve zuivelfabrieken. Het typische verschijnsel doet zich hier voor, dat twee systemen, het ene uitgaande van de consument naar de productie, het andere uitgaande van de productie, via coöperatieve afzetverenigingen, liefst direct naar de consument, elkaar kruisen. Beide systemen zijn een uitwerking van de coöperatieve idee, toegepast door verschillende economische groepen, wat wederom een bewijs is, dat de coöperatie een algemeen economisch verschijnsel is, waarop niet de ene groep boven de andere bepaalde rechten zou kunnen doen gelden. Maar het stelt tevens in het licht, hoe ondoordacht het argument van sommige tegenstanders der coöperatie is, alsof de coöperatie een tijdelijk en plaatselijk verschijnsel zou zijn, een gril of een opwelling,

die niet hecht in de grondslagen van onze economische samenleving zou zijn gefundeerd. Het ligt voor de hand, dat de gedachte aan samenwerking tussen beide systemen opkwam en hoewel op dit gebied nog weinig praktische resultaten zijn bereikt, blijft er steeds aanleiding bestaan te overwegen in hoeverre de systemen aan elkander kunnen aansluiten, wanneer geen van beide nog tot volledige ontwikkeling is gekomen.

De gelijkheid van opvatting bij beide partijen ten aanzien van correcte handelsmethoden schept een goede basis om tot overeenstemming en overeenkomsten te geraken. Naar ik vernam kwam in het vorig jaar in Tsjecho-Slowakije tussen de centrale organisaties van de verbruiks- en landbouwcoöperaties reeds een dergelijke overeenkomst, als ik hier bedoel, tot stand. De plaats die de consumentencoöperatie in de Engelse economische samenleving inneemt, is zeer belangrijk, de omzetten bedroegen in de laatste jaren per jaar meer dan 3 miljard gulden, terwijl de gezamenlijke verbruiksverenigingen meer dan 5 miljoen leden tellen. Het is dikwijls moeilijk zich dergelijke cijfers behoorlijk te realiseren, maar wanneer U bedenkt, dat ons land $7\frac{1}{2}$ miljoen inwoners telt en wij een gezin gemiddeld op drie personen kunnen stellen, dan komt dit hierop neer, dat in Engeland een bevolking gelijk aan tweemaal die van ons land deel heeft aan de consumentencoöperatie. Dat een dergelijke machtige economische groep niet nalaat invloed uit te oefenen ook op de regering, moge hieruit blijken, dat verschillende coöperatoren zitting hebben in het parlement en dat enkele vooraanstaande coöperatoren deel hebben uitmaakt van de Engelse regering.

In ons land en ook in het overige buitenland is de ontwikkeling der consumentencoöperatie van veel minder betekenis, doch vertoont ze dezelfde trekken als het Engelse systeem. Zo hebben in ons land de verbruiksverenigingen ook een coöperatieve groothandelsvereniging opgericht, de Handelskamer te Rotterdam, die ook enkele eigen bedrijven heeft, waaronder de zeepfabriek te Moerdijk het grootste is. Volgens de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek bedroeg het aantal verbruikscoöperaties in ons land per 1 januari 1928 475 met bijna 300.000 leden, cijfers, die zowel absoluut als relatief zeer laag zijn, vergeleken bij de Engelse.

De coöperatie in de landbouw, in ons land maakt in deze statistieken daarentegen een beter figuur, het aantal coöperatieve verenigingen in de landbouw overtreft ver de 2000. Hieronder bekleden de kredietcoöperaties, de boerenleenbanken, in aantal de voornaamste plaats dan volgen de zuivelcoöperaties en ten slotte de aan- en verkoopcoöperaties.

Met betrekking tot de plaats, die deze coöperaties in onze samenleving innemen, is het vermeldenswaard, dat b.v. de gezamenlijke boerenleenbanken in totaal meer geld is gedeponeerd dan bij de Rijkspostspaarbank of bij de gezamenlijke particuliere spaarbanken. Dit bedrag vertegenwoordigt echter niet deposito's van louter boeren; wie meer van nabij bekend is met de organisatie der boerenleenbanken, weet, dat de deposito's van particulieren en instellingen daarin een belangrijk aandeel hebben, maar dit feit bewijst meer, dat de coöperatieve verenigingsvorm vaste voet heeft gekregen en vertrouwen geniet.

De betekenis van de zuivelcoöperatie en met haar de afzetcoöperatie wordt misschien het best geïllustreerd door het aandeel van de zuivelproducten in de totale uitvoer van ons land. Deze bedroeg over 1928 een waarde van 1 miljard 986 miljoen gulden. De waarde van, de totale uitgevoerde landbouwproducten bedroeg bijna 700 miljoen gul-

den of ruim $\frac{1}{3}$ van de gehelen export van ons land. Daaronder komt de uitvoer van zuivel- en melkproducten voor met 225 miljoen gulden.

Daar in ons land ongeveer 650 fabrieken zijn voor zuivel- en melkproducten, waaronder ongeveer 530 coöperatieve en 120 particuliere en mag worden aangenomen dat deze fabrieken dooreengenomen even groot zijn, komt het aandeel van de zuivelcoöperatie in de totalen export op 7/10 van 225 miljoen of ongeveer 150 miljoen gulden, een ongetwijfeld respectabel bedrag.

Rechtsvorm der zuivelbedrijven. Uit het onderstaande overzicht kan een indruk worden verkregen van de betekenis van de coöperatieve en de particuliere fabriekmatige melkverwerking in de verschillende provinciën (1955).

Provincie	Fabriekmatig verwerkt milj. kg melk	Aantal zuivelbedrijven		
		Totaal	Coöperatieve	Particuliere
Groningen	260	23	14	9
Friesland	920	95	81	14
Drente	337	52	50	2
Overijssel	641	67	60	7
Gelderland	656	61	51	10
Utrecht	200	19	3	16
Noord-Holland	514	52	25	27
Zuid-Holland	563	51	10	41
Zeeland	29	7	5	2
Noord-Brabant	583	88	73	15
Limburg	172	28	24	4
Totaal	4.873	543	396	147

Tabel latere toevoeging; Bron 'Ontwikkeling van de Nederlandse rundveehouderij in deze eeuw 1970 ?

De ontwikkeling van de landbouwcoöperatie vertoont - zij het alles in kleiner verhouding dezelfde trekken als die van de juist geschetste consumentencoöperatie in Engeland. Ook in de landbouw kent men die z.g. vormen van voortgezette coöperatie n.l. inkoopcentrales voor de aanschaffing in het groot van grondstoffen en verkoopverenigingen voor de gezamenlijke afzet der producten. En al beschikt onze vaderlandse landbouwcoöperatie dan ook nog niet over een eigen handelsvloot, de totale aanvoeren van veevoeders en meststoffen zijn van dien aard, dat belangrijke prijs- en vrachtreducties kunnen worden verkregen, terwijl onze Friese Coöp. Zuivel-Export Vereniging haar eigen koelwagens op, het gehele Europeese spoorwegnet heeft lopen.

Wij komen op dit alles in onze volgende lezing nader terug, thans rest ons nog na te gaan wat het karakter is van deze voortgezette coöperatie in verhouding tot de vormen van samenwerking, die men op het gebied van de particuliere industrie en handel aantreft. Immers niet alleen het individu of het kleine bedrijf, ook de grote particuliere on-

ondernemingen ondervonden de nadelige gevolgen, welke aan het onbelemmerd heersen van het z.g. vrije concurrentie-beginsel verbonden waren. En daarom werden ook deze ondernemingen er op bedacht zich door samengaan sterker te maken in de economische strijd.

Deze z.g. concentratie-tendens is vooral na de oorlog ³⁾ het alles overheersend kenmerk geworden van de economische ontwikkeling onzer samenleving. Over de gehele wereld heeft men in het laatste tiental jaren het verschijnsel gezien, dat overeenkomsten tussen ondernemingen werden aangegaan betreffende prijszetting of verdeling van afzetgebied, terwijl ook veelal de ene onderneming de andere opkocht, in de regel door inkoop ter beurze of overname van de meerderheid der aandelen. In het eerste geval zegt men dat de ondernemingen een kartel vormen, in het tweede geval, dat de ene onderneming de andere opslokt, spreekt men van fusie. Ik noem U deze namen, daar men ze tegenwoordig vaak kan aantreffen in berichten over de ontwikkeling van het bedrijfsleven.

De oorzaak van dit samengaan in de particuliere industrie is ten dele gelegen in het economisch verschijnsel, dat bij grote productie de algemene onkosten, b.v. lonen en rente, dalen, zodat er een neiging tot uitbreiding der ondernemingen bestaat. Dalen door de grotere productie en het grotere aanbod de prijzen, dan tracht men vaak door productie op nog groter schaal de kostprijs opnieuw te drukken, om op die wijze nog met winst te kunnen werken. Het ligt voor de hand dat aan dit spelletje eens een eind moet komen en wanneer de toestanden eenmaal zeer slecht zijn geworden, komt men tot de conclusie, dat het beter is de handen ineen te slaan en elkaar een zekere beperking op te leggen.

Daarnaast vindt de samenwerking zijn oorsprong in het eenvoudige, ik zou haast zeggen coöperatief besef, dat men bij gelijke economische belangen meer bereikt door samenwerking dan door felle concurrentie. De kartels bezitten ook dikwijls verkoopbureaus of z.g. syndicaten voor de gemeenschappelijke afzet der industriële producten en inkoopbureaus voor de benodigde grondstoffen. Het is hier, dat de overeenkomst met de coöperatie het sterkst is; denk b.v. aan een lichaam als de Zuivel-Export Vereniging, dat de boter en kaas voor de aangesloten fabrieken afzet en aan het Centraal Bureau te Rotterdam, dat de benodigde veevoeders en meststoffen voor de aangesloten coöp. aankoopverenigingen in het groot inkoopt.

Het verschil tussen deze uitwendige gelijksoortige verschijnselen ligt in hoofdzaak in haar afleidende oorzaak. Terwijl de samenwerking tussen de particuliere ondernemingen dikwijls in hoge mate noodgedwongen is geweest, draagt die tussen coöperatieve bedrijven meer een vrijwillig karakter. Het samengaan tussen de coöperatieve bedrijven sproot geheel voort uit het coöperatieve beginsel. Het was wat men noemt een organische ontwikkeling. Indien men er van overtuigd is, dat coöperatie b.v. voor de boeren van het grootste belang is en dat de coöperatieve zuivelfabrieken onontbeerlijk zijn om de boer de waarde te geven die zijn product heeft, dan vloeit hieruit voort, dat de samenwerking tussen de coöperatieve fabrieken eveneens dat belang dient en derhalve gewenst is.

Een verschil tussen de voortgezette coöperatie en het kartel blijft ook steeds, dat bij het eerste in hoofdzaak personen samenwerken, terwijl bij het tweede het meer om samenwerking tussen kapitalen gaat. Betekent het uitgangspunt der coöperatie, de aanvaarding van haar beginsel, een voorsprong waar het geldt ook de coöperatieve bedrijven tot nau-

³⁾ Eerste wereldoorlog; 1914 - 1918

were samenwerking te brengen, het feit, dat door het democratisch karakter der coöperatie een groot aantal personen zeggenschap hebben over de aard en omvang van deze verderen uitbouw, heeft tengevolge dat deze concentratie in de landbouwindustrie zich veel langzamer voltrekt, dan waar zoals in de particuliere industrie slechts enkele personen de leiding hebben en het er in hoofdzaak om gaat de onpersoonlijke kapitalen samen te voegen.

Het is dan ook geenszins onmogelijk dat door de concentratie in de meststoffen- en particuliere zuivelindustrie en een gebrek aan eensgezindheid tussen coöperatoren op den duur de organische ontwikkeling der coöperatie ook door noodgedwongen samengaan zal moeten worden vervangen, wanneer niet tijdig wordt ingezien, dat zeker de coöperatie zich niet de weelde kan veroorloven de tekenen des tijds te negeren.

Het is hiermede, Mijne Heren, dat ik aan het einde ben gekomen van wat ik mij voorstelde U mede te delen over de plaats, die de coöperatie in onze economische samenleving inneemt. De volgende maal, wanneer de opkomst en ontwikkeling der landbouwcoöperatie aan de orde is, blijf ik uit de aard der zaak dichter bij huis en zullen de vraagstukken, die ons meer direct aangaan, worden aangeroerd.

Waar deze lezingen evenwel een *ontwikkeland* karakter zouden dragen, heb ik gemeend U in de eerste plaats een algemeen beeld te moeten geven, van wat de coöperatie betekent, om des te beter te gevoelen, dat de coöperatieve beweging in Friesland slechts een klein onderdeel vormt van een algemeen economisch verschijnsel, dat onherroepelijk voortvloeit uit de ontwikkeling van het economisch leven.